

Wanneer het lichaam spreekt

Margreth van Hezik

Wanneer het lichaam spreekt

Copyright © 2014 Margreth van Hezik

Auteur: Margreth van Hezik

Uitgever: Clio

Druk: Pumbo.nl

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, door middel van druk, fotokopieën, geautomatiseerde gegevensbestanden of op welke andere wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voorwoord/dankwoord

Op de basisschool kom ik in aanraking met het ‘kudde fenomeen’. Rond mijn negende levensjaar dringt het tot me door dat de meeste schoolkinderen dingen om een plekje binnen de populaire groep; het verschaft hen het gevoel van ‘erbij horen’. Hoewel ik in die tijd te jong ben om hier bewust mee om te gaan, verzet ik me passioneel tegen kuddegedrag waarbij een zogenaamde leider de lakens uitdeelt.

Gevoelsmatig kom ik eerder op voor de zondebok (en wordt hierdoor zelf slachtoffer van pestpraktijken). Ik weiger mee te lopen in het gareel, een stramien opgelegd door een manipulant.

Hoewel ‘het buitengesloten worden’ me niet lijkt te deren en ik me fysiek behoorlijk kan verdedigen, komt er een scheur in mijn gekweekte pantser als ik ‘vaste verkering’ krijg. Ik ga me meten aan modellen op TV en in bladen en wil de perfecte vrouw voor mijn partner zijn. Voor het eerst in mijn leven krijg ik te maken met jaloezie (een vernietigende draak zal later blijken). Mijn (aangeboren + verworven) vechtersmentaliteit en gedrevenheid worden ingezet bij mijn drang naar extreem perfectionisme; ik moet nummer 1 worden.

Dacht ik voorheen nog dat ik profvoetballer wilde worden op mijn voorwaarden (en uit persoonlijke ambitie), nu wil ik pieken voor een ander, mijn vriend. Voetbal interesseert hem niet en ook mijn zangkwaliteiten kunnen hem in mijn ogen niet afdoende bekoren. Hoe kan ik hem helemaal voor mij winnen en ook behouden; wanneer ben ‘ik’ genoeg?

Samenlevend in een maatschappij waarin schaars geklede modellen dagelijks de revue passeren voel ik me onveilig en ga me steeds meer op mijn lichaam richten. Het eindigt niet (zoals u als lezer misschien verwacht) in anorexia nervosa of

boulimia. Wel disciplineer ik mezelf zeker meer dan de 'gemiddelde' vrouw dit doet en blijft het onder controle houden van mijn lichaam tot op heden een rol in mijn leven spelen.

Tijdens de studie literatuurwetenschappen weet ik al snel dat ik mijn masterscriptie over het verschijnsel pijn wil schrijven. Ik lijd zowel lichamelijk als geestelijk onder het juk niet 'genoeg' te zijn. Hoe ik me ook inzet, het is nooit helemaal goed, maar voor wie eigenlijk niet?

Mijn persoonlijke lijden is niet duidelijk zichtbaar op mijn lichaam, zoals wel het geval is bij anorexie. In tegenstelling tot hen 'spreekt' mijn lichaam via de pen.

Ik weet niet of ik ooit de rust van het 'gewoon mogen zijn' zal vinden, maar het erover schrijven en het overdenken helpt me enigszins in het proces. In het bijzonder hoop ik dat het delen van mijn wetenschappelijk onderzoek (beschreven in dit werk), stem kan geven aan hen die via hun lichaam een schreeuw om hulp de wereld in sturen. Wie wil er luisteren?

Speciale dank wil ik uiten aan **Jenny van der Palen** (studente cultuurwetenschappen) die mij geholpen heeft bij een deel van het vertaalwerk en aan mijn masterscriptie- begeleidster **Esther Peeren** (assistent-professor aan de Universiteit van Amsterdam) die met haar expertise orde heeft kunnen aanbrengen in mijn ideeën. Het origineel heb ik geschreven in het Engels. Met deze Nederlandse, ietwat vereenvoudigde versie hoop ik dat het werk toegankelijker is voor een groter publiek.

Hartelijke groet, Margreth

Inhoudsopgave

Hoofdstuk 1 De roep om normativiteit 9

Ideologie en het subject..... 9

Performativiteit en het lichaam 13

Discours 17

De stem van het lijden en

het belichaamde sprekende subject..... 20

Wat is anorexia nervosa? 25

Hoofdstuk 2 De stem van anorexia als discursieve parasiet in *Thin*.....34

Een blik van buitenaf..... 36

De roep om anorexia nervosa 41

Het spel begint; tijd voor vervreemding van het lichaam 44

Tijd voor etikettering; is het spel uit? 48

Herstel 50

Hoofdstuk 3 Een overwinning van het verwoestende verbond in *Black Swan*55

Ballet en het lichaam..... 60

Nina en haar lichaam 62

Transformatie en vervreemding van het lichaam..... 69

Visies op anorexia nervosa..... 74

Hoofdstuk 4 Anorexia nervosa als ‘machtsmiddel’77

Het discours van mode en reclame bevordert dunheid 77

Pro-eetstoornis organisaties 79

Verveemding van het lichaam en

het ‘rijk’ van representatie..... 81

Conclusie	86
Bibliografie	90

Hoofdstuk 1 De roep om normativiteit

Ideologie en het subject

Als mens delen we legio overeenkomsten. Verwantschap verschaft ons de mogelijkheid tot identificatie. Dit leidt tot een gevoel van veiligheid en toebehoren binnen een groter geheel. Van deze positie profiteren we in het dagelijks leven. Zo biedt het bijvoorbeeld troost om een gesprek te voeren met iemand die op ons lijkt en onze behoefte/gevoelens schijnt te begrijpen. Gelijkenis stelt ons in staat om te verenigen, delen, communiceren en elkaar te beschermen. Deze verdediging lijkt echter niet op te treden wanneer iemand teveel afwijkt van de 'mainstream', de heersende norm. Ook binnen de menselijke soort ontmoeten we 'de ander'. Op grotere schaal is dit al zichtbaar binnen oorlogen waarin men elkaar bevecht om het hebben van uiteenlopende geloofsovertuigingen en culturen. Maar zelfs in ons eigen kleine landje, Nederland, valt er een vijandigheid te bespeuren ten opzichte van mensen die niet genoeg op onze kudde lijken. De roep om normativiteit, in gang gezet door een gemeenschap, vertelt het individu zich te schikken naar de door de meerderheid gestelde regels.

Volgens Louis Althusser, een Franse filosoof, dicteert de dominerende klasse binnen een gemeenschap de heersende gedragsregels. Het instrument dat hierbij wordt gebruikt om haar normen te implementeren, door te voeren, kan worden opgedeeld in twee typen staatsapparaten t.w. de onderdrukkende en de ideologische versie. Het eerste type, de onderdrukkende staatsapparaten, omvat het leger, de overheid en het rechtstelsel. Het ideologische model daarentegen heeft betrekking op instituties zoals de kerk, onderwijs, familie, cultuur en media. Onderdrukkende

staatsapparaten zijn openbaar en ontleen hun effectiviteit overwegend aan dwang. Ideologische staatsapparaten zijn voornamelijk privé en werken hoofdzakelijk op een ideologisch niveau. Het is deze heersende ideologie die individuen interpelleert (aanspoort) en hen tot subject (individu/mensbeeld) maakt. Met andere woorden: *ideologie vormt het subject*. Herkenning van de vormende, onderwerpende macht van ideologie is lastig, omdat deze diens functie versluiert en zich voordoeft als non-ideologisch. Herkend worden als een subject binnen deze geconstrueerde (gevormde) wereld verleent ons identiteit. Als gevolg hiervan onderwerpen de meeste individuen zich gewillig, zodat de onderdrukkende staatsapparaten enkel nodig zijn om orde te handhaven in extreme omstandigheden. Kortom: men moet wel gehoor geven aan de ideologische interpellatie, de 'roep' van de norm, om mee te kunnen tellen als subject. Deze interpellatie doet aanvankelijk een extern beroep op ons, maar wordt gaandeweg geïnternaliseerd. Het subject heeft dan niet langer een autonome (eigen) identiteit. Het is afhankelijk van medesubjecten en van sociale en culturele systemen ter bevestiging van diens subjectiviteit. Als gevolg is het subject eerder een collectief (gemeenschappelijk), inter-relacioneel product dan een individuele en autonome (onafhankelijke) creatie.

Als er al enige mogelijkheid is om een 'uniek' persoon te zijn, zal het systeem hierop reageren door deze 'zonderling' terug te manipuleren naar de kudde. Dit is niet altijd negatief, het kan zelfs aantrekkelijk zijn; buiten de kudde lijkt het subject 'niets', heeft het geen erkende identiteit. Als men de norm niet gehoorzaamt wordt men buitengesloten, of voelt zich althans buitengesloten. De meeste mensen lijken goed om te gaan met de nodige aanpassing aan de

norm, desalniettemin blijven er genoeg over die ontzettend lijden. De internalisatie van de norm lijkt dus niet feilloos te werken voor iedereen. Om erbij te horen, voelt het voor hen alsof ze een masker of sluier dragen. Als kameleons proberen ze zich aan te passen aan het door de massa voorgeschreven gedrag en de opgelegde representatie, zonder daarbij de innerlijke overtuiging te voelen dat dit is hoe ze *zouden moeten zijn*. Met andere woorden: ze proberen zich aan te passen aan de norm, niet omdat ze hierin geloven, maar om te worden (h)erkend en bevestigd als subject, zodoende zich aanpassend om anderen tevreden te stellen. Dit leidt niet alleen tot grote psychologische problemen, maar beïnvloedt ook het lichaam, aangezien het lichaam een communicatiemiddel wordt van hun psychologische kwellingen. Lichamelijke inscripties, zoals vrouwelijkheid of culturele gebruiken, tonen de immense worsteling die sommigen moeten ondergaan om hun anderzijds onleefbare levens het hoofd te bieden. **Het lichaam wordt deel van een discours of vertoog, dat het verhaal van worsteling en lijden verteld.**

Volgens Judith Butler, een Amerikaans filosofe, ondergaat iedereen lichamelijke inscriptie (inkerving), wat tevens leidt tot insluiting: maar het is het *lichaam* dat niet goed bij de norm past, of althans niet moeiteloos, dat lijdt aangezien het nooit geheel één zal en kan zijn met het ideaal. Dit is waarom Butler het lichaam en diens lichamelijke normen vooropstelt in haar analyse van gender performativiteit (het idee dat je niet man of vrouw bent, maar je als zodanig gedraagt). Normen geraken met terugwerkende kracht ingeburgerd en niemand kan helemaal aan de eisen voldoen: zelfs de 'toegetreden' kunnen nooit volledig toetreden. Zij worden onophoudelijk 'herbenoemd'

via een proces van herhaling dat beperkte mogelijkheden biedt voor de ontwikkeling van nieuwe normen. Echter, een dergelijke nieuwe norm kan niet bewust in gang gezet worden door afzonderlijke individuen, maar kan zich enkel geleidelijk over een tijdspanne ontwikkelen d.m.v. collectieve herarticulatie (het herhaaldelijk, gezamenlijk uiting geven aan bepaalde gedragingen).

Deze thesis richt zich, door te kijken naar anorexia nervosa, op een specifieke vorm van lijden veroorzaakt door een normativiteit (aangevend wat gewenst en normaal is) die betrekking heeft op de *vorm* van het lichaam. In plaats van geacht te worden het gedrag aan te passen om erbij te horen, wordt het lichaam *zelf* nu gezien als het doelwit van verandering. Waarom is dat zo? Wat is de relatie tussen ‘de roep’ om normativiteit en de stem van anorexia nervosa? Waarom is het voor sommige mensen gemakkelijker dan voor anderen om gehoor te geven aan de roep om normativiteit? Op wat voor manier speelt onze cultuur een rol in wie wij zijn en hoe ons lichaam is gevormd? Hoe werkt performativiteit (herhalen van culturele normen), gezien als normatief proces, maar ook als een manier om het rijk der discours dat onze identiteit constitueert te ‘hinderen’, onder deze gegeven omstandigheid? Hoe wordt de stem van anorexia nervosa zo krachtig? Is anorexia nervosa een ziekte of een leefwijze; maakt het deel uit van je identiteit of is het een gedragskeuze?

Deze vragen houden mij bezig en ik probeer een beter inzicht te verkrijgen door de perspectieven betreffende anorexia nervosa, zoals gepresenteerd in het boek *Thin* door Grace Bowman, de film *Black Swan* geregisseerd door Darren Aronofsky en pro-ana websites te analyseren.